

16. Бендіков М. А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. - № 2.- С. 17-30.
17. Шваб Л.І. Економіка підприємства : [навч. посібник] / Шваб Л.І. – Житомир : ЖДТУ, 2004. – 459 с.
18. Куркин Н.В. Управление экономической безопасностью развития предприятия: Монография. – Д.: АРТ-ПРЕСС, 2004. – 452 с.
19. Посилкіна О.В. Економіка підприємства : підручник / [Посилкіна О.В., Сагайдак Р.В., Козирева О.В., Латін П.Д.]; за ред. О.В. Посилкіної. – Х.: Вид-во НФаУ: Золоті сторінки, 2006. – 488 с.
20. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность предприятия // Экономика Украины. – 1998. – №10. – С.48-52.
21. Каламбет С.В., Воропай В.А. Підходи до трактування економічної безпеки підприємства [Електроний ресурс]: ЭКУЖТ 2009. -
22. <http://ekuzt2009.detut.edu.ua/sekcziya-3-lekonomika-zheleznodorozhnogo-transpo rtar/192-kalambet-sv-voropaj-va.html>.
23. Сорокіна І. В. Теоретико-методологічні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - №12.- С.115-121.
24. Кашин А.В. Экономическая безопасность предприятия: правленческие решения: автореф. дис. канд. экон. наук / А.В. Кашин – Москва, 2008. – 25 с.

УДК 65.012.32:622.7.012

Солодовник Л.М.,
Шагоян С.М.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК НАПРЯМОК СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Гірничо-збагачувальні комбінати як суб'єкти ринкової економіки функціонують в умовах постійного різнобічного впливу зовнішнього середовища: обґрунтування виробничих потужностей та програм відбувається з урахуванням політичних, економічних, соціальних, природних та інших чинників, які визначають ринкову кон'юнктуру та можливості формування конкурентних переваг. Теоретичним підґрунтям управління підприємствами в умовах ринкової економіки є їх розуміння як відкритих систем, де характеристики сукупності взаємопов'язаних внутрішніх складових підприємства обумовлені його взаємодією із зовнішніми зацікавленими сторонами. Наслідком цього є утворення індивідуального ризику ведення господарської діяльності, що прямо позначається на ефективності та результативності довгострокового функціонування ринкового суб'єкту, а тому обумовлює актуальність ситуативного підходу до оцінки його економічної безпеки в сучасному та майбутньому підприємницькому середовищі.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій. Розвиток теорії управління економічною безпекою підприємств та її окремими складовими елементами відбувається зусиллями багатьох вчених, серед яких слід зазначити праці О.І. Амоші, І.О. Бланка, В.М. Геєця, С.О. Груніна, С.Б. Довбні, Г.Б. Клейнер, Г.В. Козаченко, В.Я. Нусінова, Є.А. Олейникова, С.Ф. Покропівного, А.Г. Темченко, А.М. Турило, Ю.В. Петленко. Проте, недостатньо вивченими залишаються питання економічної безпеки гірничо-збагачувальних комбінатів, що враховували б галузеву специфіку технологій

виробництва, особливості управління, ринкову кон'юнктуру та інші чинники як зовнішнього, так й внутрішнього середовища комбінатів.

Формування завдання дослідження. Враховуючи актуальність обраного напрямку дослідження та недостатній рівень його вивченості за видами економічної діяльності метою цієї статті є узагальнення теоретичних засад щодо змісту та структури категорії «економічна безпека» і обґрунтування способів її вимірювання з урахуванням характеристик гірничо-збагачувальних підприємств як відкритих систем.

Виклад основного матеріалу. Особливістю гірничо-збагачувальних комбінатів (ГЗК) є вузька продуктова й ринкова спеціалізація, залежність від характеристик корисних копалин родовища в межах гірничого відводу та технологій збагачення руди. Це визначає певні межі, які унеможливають гнучке та оперативне змінювання технологій, якості продукції, її асортименту та номенклатури, а також інших параметрів існуючої моделі бізнесу. Тобто, гірничо-збагачувальний комбінат слід вважати монопрофільним та монопродуктовим підприємством. Відкритість національного ринку залізорудної сировини, розвиток міжнародної експансії вітчизняних підприємств, потужні запаси залізних руд інших країн, світові тенденції попиту на залізорудну сировину та інші чинники визначають інтенсивність експорту та імпорту продукції комбінатів, а також динамічне сальдо торгівельного балансу. Як наслідок, економічна безпека гірничо-збагачувальних комбінатів утворюється в результаті корегування їх стратегій, загальних та функціональних цілей, організаційних форм здійснення бізнесових проектів та мобілізаційних можливостей їх ресурсного забезпечення.

Залізорудні гірничо-збагачувальні комбінати становлять вагому складову сучасної економіки України, оскільки утворюють значні результати економічного та соціального характеру: прибуток, валютний дохід, робочі місця, надходження до бюджетів різного рівня тощо. Перехід до ринкових відносин в Україні став мотивуючим чинником до стратегічних змін на комбінатах, де передбачалось не зменшення обсягів виробництва, а пошук нових ринків збуту, освоєння світового економічного простору. Економічна вразливість гірничо-збагачувальних підприємств поступово зменшилась завдяки виробничій сталості (2003-2007 рр.) за обсягами промислової продукції (рис. 1) та ефективності корпоративних об'єднань галузевого та міжгалузевого характеру (входження до вертикально-інтегрованих промислово-фінансових груп). Однак, кризові явища світового масштабу в 2008-2009 рр. негативно позначились на показниках діяльності експортно-орієнтованих залізорудних та металургійних комбінатів (табл. 1 та 2, джерело – Держкомстат України), що призвело до скорочення обсягів виробництва та реалізації продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

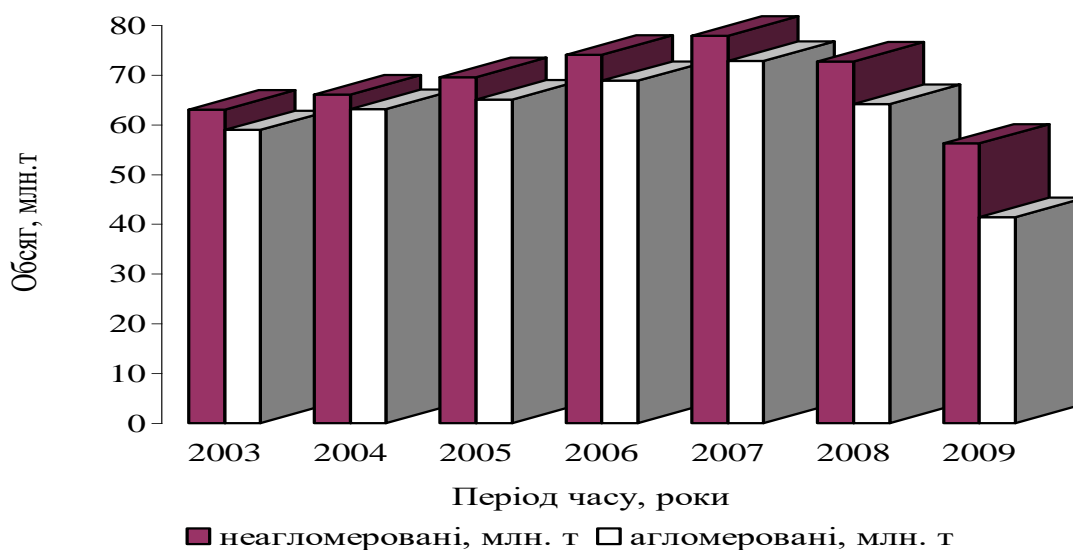

Рис. 1. Виробництво основних видів промислової продукції за 2003–2009 роки

Таблиця 1

Обсяги реалізованої промислової продукції в Україні

Види економічної діяльності	2001 р.		2008 р.		січень – березень 2010 р.	
	млн. грн	питома вага, %	млн. грн	питома вага, %	млн. грн	питома вага, %
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	6874,4	3,2	42977,6	4,7	9249,4	4,8
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	38045,7	18,0	202034,6	22,0	38918,0	20,2

Згідно з національною класифікацією видів економічної діяльності відокремлюють видобувну діяльність (в т.ч. корисних копалин, крім паливно-енергетичних) та переробну (металургія), які поєднуються в гірничо-металургійному комплексі України. За умов спаду світових ринків збуту, за 1 півріччя 2009 р. імпортовано до України 2244 тис. т залізорудної сировини, що більше відповідного періоду минулого року на 114 тис. т. Імпортували залізорудну сировину наступні металургійні комбінати: ім. Держинського (1011 тис. т), Алчевський (632 тис. т); ім. Ілліча (446 тис. т), ім. Петровського (135 тис. т) та Єнакіївський (20 тис. т). Збільшення обсягів імпорту пов'язується зі складними відносинами між потужними бізнесовими групами в ГМК України та відсутністю у перелічених металургійних комбінатів доступу до залізорудних родовищ. Незважаючи на світову кон'юнктуру та підвищення внутрішньої конкуренції в ГМК України зберігається висока питома вага збиткових підприємств (табл. 2), що свідчить про існуючі вади управління та загрози їх економічній безпеці.

Таблиця 2

Фінансові результати діяльності підприємств за видами промислової діяльності за січень-жовтень 2009 року, (млн. грн)

Види діяльності	Фінансовий результат до оподатк.	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальн. кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Промисловість	-480,5	51,8	34302,6	48,2	34783,1
Добувна промисловість	1641,1	40,5	6878,7	59,5	5237,6
добування корисних копалин, крім паливно-енерг.	4024,8	46,6	4729,8	53,4	705,0
Металургійне вир-во та вир-во метал. виробів	-7430,4	44,1	1892,7	55,9	9323,1

Таким чином, за роки незалежності, українські гірничо-збагачувальні комбінати перебували в різних станах економічної безпеки, що дозволило накопичувати їх менеджерам навички управління цією категорією. Поява нових правових, політичних, соціокультурних чинників господарювання за умов глобалізації та світової фінансової кризи, а також залежність підприємств один від одного (правова та економічна)

визначають актуальність подальших досліджень параметрів економічної безпеки в системі управління підприємством, що входять до галузевого комплексу (ГМК).

Питанням економічної безпеки підприємств присвячена велика кількість наукових робіт, де досліджується формальне визначення та зміст поняття, чинники, критерії та особливості управлінського впливу на безпеку. Розвиток теоретичних досліджень в сфері економічної безпеки підприємства як окремих напрямків науки управління визначається складністю, динамічністю, непередбачуваністю подій, які відбуваються в підприємницькому середовищі. Це позначається на рівні ризику, що притаманний виду економічної діяльності, та ставить перед керівництвом підприємств завдання стосовно моніторингу критичності названих подій та їх урахування при плануванні програм розвитку підприємств. В екстремальному випадку підтримка економічної безпеки має за мету попередження банкрутства підприємства, що досягається комплексом корпоративних та функціональних рішень. За умов рентабельної роботи підприємства оцінюється досягнення та утримання привабливих для зацікавлених груп показників його господарської діяльності.

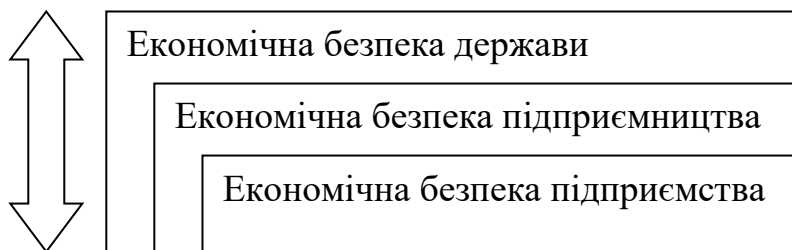

Рис. 2. Ієрархічна система економічної безпеки

Підґрунтя наукових досліджень економічної безпеки підприємства визначається розумінням самої категорії «економічна безпека», яку розрізняють у відповідності до зацікавленого суб'єкту: держави, підприємництва, підприємства (рис. 2). Проблематика економічної безпеки держави сформована дослідженнями національних економічних інтересів і загроз економічній безпеці України, здатності держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також здатності національної економіки зберігати та поновлювати процес суспільного відтворення і достатній оборонний потенціал у кризових ситуаціях. Безпека підприємництва розглядається як сукупність організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз та створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їх цілей та завдань [1, 2]. Економічна безпека підприємства – це стан захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, при якому забезпечується стійка реалізація основних комерційних інтересів і цілей статутної діяльності [3]. Отже, головними загальними аспектами цих визначень економічної безпеки є захист економічних суб'єктів різних ієрархічних рівнів від негативного впливу різноманітних чинників ризику виходячи з урахування сучасного стану, цілей суб'єкту та потенціалу розвитку.

Параметри економічної безпеки вищого рівня визначають умови для формування безпеки суб'єктів нижчого рівня: цілі держави реалізуються в принципах та свободах підприємницької діяльності, а її регуляторні механізми обумовлюють прибутковість та сталість бізнесу в утворених адміністративних умовах. Тому, слід враховувати взаємозалежність економічної безпеки суб'єктів різних ієрархічних рівнів (рис. 2), оскільки лише ефективна та результативна діяльність конкретних підприємств може забезпечити бажану економічну безпеку держави. В цьому аспекті, економічна безпека гірничо-збагачувальних комбінатів, а саме управління нею, вимагає внесення коректив щодо виду економічної діяльності, пов'язаної з видобутком не відновлюваних корисних

копалин загального державного значення, відповідно до впливу комбінатів на соціально-економічний та екологічний розвиток суспільства. Цієї ж думки дотримується Д.П. Пілова, яка зазначає, що в сучасній економічній теорії не приділяється достатньо уваги визначенню стану економічної безпеки гірничо-збагачувальних підприємств, що формує певні обмеженості механізмів оцінювання її рівня [4]. Звертається увага [4] на конфліктність ситуацій та специфіку залізородного гірничо-збагачувального виробництва, що вимагає врахування величини вмісту заліза, виходу та обсягів при управлінні виробництвом видами товарної продукції. Конфлікт інтересів віддзеркалюється потребами виконувати договірні обов'язки перед споживачами шляхом підтримки спроможності комбінату здійснювати відвантаження готової продукції. Проте, інші зацікавлені групи та їх вплив на безпеку гірничо-збагачувальних підприємств не визначені.

Специфічним чинником економічного становища гірничодобувних підприємств є гірничо-геологічні умови родовища, які обумовлюють [5] якість надр та величину диференційованої гірничої ренти: змінювання вартості сировинної бази для гірничо-збагачувального комбінату, що позначатиметься на рівні собівартості, рентабельності та інших показників їх господарювання. Інтенсифікація процесів ресурсозбереження на гірничо-збагачувальному комбінаті вважається [6] важелем ефективності господарювання, а суспільна зацікавленість в збереженні природного потенціалу визначає мотиваційні складові процесу управління ресурсозбереженням на державному рівні. Тому увага приділяється [7] дослідженням періоду вичерпання окремих видів корисних копалин та визначення оптимальних темпів видобування з наближенням до виснаження родовища. Отже, в діяльності гірничо-збагачувальних комбінатів вагомими є гірничо-геологічний чинник, який є об'єктивним, але під впливом суб'єктивних ситуативних рішень змінюється та дозволяє подовжити підприємницьку діяльність (оновлення технологій для видобутку більш складних та менш цінних ділянок родовища; розвідка та оцінка нових родовищ корисних копалин тощо).

Для порівняння конкурентоспроможності залізородних гірничо-збагачувальних комбінатів досліджені [8] складові їхнього потенціалу. Майже при рівному зносі основних засобів (0,51-0,54) фондівіддача та фондомісткість праці суттєво відрізняється на окремих ГЗК, де найліпші показники має ВАТ "ПівдГЗК", а найгірші – ВАТ "Північний ГЗК". При цьому, рентабельність основних засобів ВАТ "Північний ГЗК" є найвищою серед комбінатів, що слід пов'язувати з більш ефективною комерційною діяльністю. Звідси виходить, що ефективність в межах виробничих процесів не завжди супроводжується відповідною характеристикою в процесі обігу виробленої продукції. Висока питома вага матеріальних витрат у складі собівартості продукції (0,59 – 0,61) дає підстави розглядати зменшення виробничих витрат та удосконалення управління ними як напрямок підвищення економічної безпеки ГЗК.

Оцінка [9] організаційної структури ВАТ «Південний ГЗК» свідчить про високий рівень централізації (95,5%), низький коефіцієнт виконання управлінських рішень (53,63%) та економічності апарату управління (36,78% при орієнтирі – 25%). Інтегральний показник якості організаційної структури, її адаптованості не перевищує 13%. Отже, вплив внутрішнього середовища гірничо-збагачувального комбінату на стан його економічної безпеки залежить від ефективності управлінського механізму щодо вирішення оперативних та стратегічних завдань.

Науковий інтерес становить думка [10], що трактування економічної безпеки як "кількісної та якісної характеристики" або "стану захищеності інтересів підприємства від загроз" не передбачають перспектив його подальшого розвитку. Основною ознакою економічної безпеки є володіння підприємством стійкими конкурентними перевагами [11] в системі функціональних складових, які мають відповідати стратегічним цілям підприємства. Отже, внутрішні корпоративні цілі та стратегії підприємства змінюють параметри його економічної безпеки, а тому управління цією категорією має визначатись

співставленням інтересів суб'єктів корпоративних відносин, що взаємодіють у різний термін.

Висновки. Узагальнюючи теоретичні підходи до змісту категорії «економічна безпека» та обґрунтування напрямків їх розвитку з урахуванням характеристик гірничо-збагачувальних підприємств як відкритих систем визначимо наступне.

1. Довгострокове ефективне та результативне функціонування підприємств формується в межах утвореного в державі підприємницького середовища, яке дозволяє реалізовувати та захищати підприємницькі інтереси. Економічна безпека підприємства як засіб попередження збитків та банкрутства набуває характеристик інтегрованого елемента функціональних сфер системи управління підприємством. Розвиток категорії «економічна безпека» відбувається шляхом її дослідження як ресурсного стану, умов господарювання, системи, цілеспрямованої діяльності, механізму попередження збитків та формування можливостей для реалізації цілей підприємства в певних умовах внутрішнього та зовнішнього середовища.

2. Ризики господарської діяльності утворюють як негативний, так і позитивний стимулюючий ефект для розвитку підприємства шляхом удосконалення управління, набуття характеристик конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості. Відкритість підприємства як системи посилює впливовість людського чинника на параметри безпеки підприємства та визначає актуальність пошуку форм та механізмів гармонізації інтересів зацікавлених сторін в межах корпоративної культури.

3. З аналізу обсягів виробництва та фінансових показників діяльності українських підприємств гірничо-металургійного комплексу визначено, що коливання їх економічного становища пов'язано з адаптацією до нових незнайомих ринкових умов та механізмів, інтернаціоналізацією діяльності та відповідною реорганізацією бізнесу. Складні партнерські відносини незалежних металургійних та залізрудних гірничо-збагачувальних комбінатів стосовно внутрішніх цін на залізрудну продукцію та кризові явища світового характеру в фінансовій сфері обумовлюють стагнацію та збитки багатьох підприємств комплексу.

4. Проаналізовані підходи щодо поняття "економічної безпеки" та способи її вимірювання дозволили встановити, що показники за допомогою котрих оцінюються рівень економічної безпеки повинен враховувати не тільки рівень прибутковості роботи ГЗК, але формування чистих грошових потоків від операційної діяльності підприємства. Це пояснюється недостатніми обсягами оборотних коштів ГЗК, вагомим чинником яких є дебіторсько-кредиторська заборгованість.

Анотація

Проаналізовані практичні та теоретичні аспекти категорії «економічна безпека підприємства». Визначені напрямки подальших досліджень в сфері управління економічною безпекою з урахуванням галузевої специфіки економіко-організаційних процесів гірничо-збагачувальних комбінатів.

Ключові слова: економічна безпека, гірничо-збагачувальний комбінат, залізрудна продукція, гірничо-металургійний комплекс.

Аннотация. Проанализированы практические и теоретические аспекты категории «экономическая безопасность предприятия». Определены направления дальнейших исследований в сфере управления экономической безопасностью с учетом отраслевой специфики экономико-организационных процессов горно-обогатительных комбинатов.

Ключевые слова: экономическая безопасность, горно-обогатительный комбинат, железорудная продукция, горно-металлургический комплекс.

Annotation. Practical and theoretical approaches to the category of "economic security companies" are analyzed. The directions for further research in the field of economic security.

Included branch specific economic and organizational processes of mining companies.

Keywords: economic security, mining companies, iron ore production, mining and metallurgical complex.

Список використаних джерел:

1. Попович, В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки [Текст] / В.М. Попович. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 546 с.
2. Зубок, М.І., Зубок Р.М. Безпека підприємницької діяльності: Нормативно-правові документи комерційного підприємства, банку [Текст] / М.І. Зубок, Р.М. Зубок. – К.: Істина, 2004. – 144 с.
3. Такулов, З. «Сутність поняття «Економічна безпека підприємства»: неоінституціональний підхід» [Текст] / З. Такулов // Схід, 2005 – № 6(72).– 35–37 с.
4. Пілова, Д.П. Формування та оцінка економічної безпеки гірничо-збагачувальних підприємств [Текст]: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Д.П. Пілова; Криворізький технічний університет. – Кривий Ріг, 2007. – 16 с.
5. Плотников, О.В. Геолого-економічна переоцінка залізородних родовищ при визначення розміну рентної плати за користування надрами [Текст] / О.В. Плотников, Н.В. Віннік // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ, 2009. – №1(17). – С. 98–103.
6. Кожемякіна, Т.В. Економічна ефективність впровадження ресурсозберігаючих технологій в умовах гірничорудного виробництва [Текст] / Т.В. Кожемякіна // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ, 2009. – №2(18). – С. 43–48.
7. Курило, М.М. Визначення етапів освоєння надр за геолого-економічними показниками викосритання мінерально-сировинної бази [Текст] / М.М. Курило // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ, 2009. – №1(17). – С. 107–113.
8. Каталенець, А.І. Методика визначення конкурентоспроможності потенціалу підприємств гірничовидобувної галузі [Текст] / А.І. Каталенець, С.І. Мацюра, О.Є. Кваша // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ, 2009. – №2 (18). – С. 31–38.
9. Пан, І.А. Підвищення рівня адаптованості організаційної системи управління ВАТ «ПівдГЗК» до стратегічних змін [Текст] / І.А. Пан, А.Д. Феркалек // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ, 2009. – №1(17). – С. 22–31.
10. Соломянюк, Н.М. Економічна безпека підприємства та критерії її оцінки [Текст] / Н.М. Соломянюк // Харчова промисловість, 2008. – №7. – С. 175–177.
11. Каламбет С.В., Воропай В.А. Підходи до трактування економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://ekuzt2009.detut.edu.ua/sekcziya-3-lekonomika-zheleznodorozhno-transportar/192-kalambet-sv-voropaj-va.html>. – Назва з екрану.